

Kantgnag på syren - en ny öronvivel på frammarsch

Under de senaste åren har en typ av gnag på syren rapporterats in till Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) (Fig. 1). Det är förvånande eftersom syren varit i stort sett fri från bladgnagare tidigare. Dessutom har dessa gnag dykt upp plötsligt på många platser i landet samtidigt. Slutsatsen är att det måste vara en nyinvandrad art som snabbt spridit sig vida omkring. Gnagen verkar vara fläckvis förekommande men där de påträffas är de kraftiga.

Snabb spridning norrut?

Redan då gnagen först uppdagades såg vi att de var misstänkt lika de som nyligen beskrivits från Skåne och som görs av öronviveln *Otiorhynchus smreczynskii* Cmoluch, 1968 (se Kärnestam 2011). Denna art är en av flera öronvivlar som nyligen upptäckts som nya i Sverige och i en inventering i Skåne visade sig denna vara den mest utbredda (Fägerström m.fl. 2010). Arten påträffades i sju av de totalt åtta undersökta lokalerna. Men att samma art skulle finnas även på de nyligen upptäckta platserna kändes lite osannolikt eftersom de ligger betydligt längre norrut: Uppsala, Mariestad och Östersund. Speciellt eftersom öronvivlar inte kan flyga och att inget fynd var känt norr om Skåne före 2011.

Svårupptäckt

Eftersom enbart gnagspår inte räcker för en säker bestämning var det tvunget att även söka efter baggen. Den eftersöktes på platsen för det första nordliga fyndet, i stadsdelen Johannesbäck i Uppsala. Där upptäcktes gnagen av landskapsarkitektstudenter som sökte efter skador på träd och buskar under kursen "Växtgestaltningens biologi" på SLU. Uppdraget att finna baggen tilldelades en annan grupp SLU-studenter, denna gång kursen "Insekters biologi & mångfald".

Foto: Emil Jonsell

Figur 1. Öronviveln *Otiorhynchus smreczynskii* gnag på bladen är ganska karaktäristiska. Om skalbaggar är tillräckligt många kan de nedre grenarnas bladkanter vara fullständigt tandade fram på hösten. Johannesbäck, Uppsala, 15 sept. 2012.

Skalbaggar är oftast nattaktiva och gömmer sig nere i marken på dagarna. Det var därför inte förvånande att de först provade fångstmetoderna, bankning och hävning på buskarna, gav magert resultat. Istället sållades förnan under buskarna med ett såll som hade ca 5 mm stora maskor (Fig. 2). Den framsållade, fina fraktionen breddes ut på lakan för att se om något rörde sig i materialet (Fig. 3). Detta kan vara tidskrävande när man letar efter vivlar eftersom de ofta spelar döda i flera minuter efter att de störts och dessutom är väl kamouflerade och trögörliga då de väl törs vakna ur sin spelade död (Fig. 4).

Foto: Emil Jonsell

Figur 2. Ett insekts-såll: Inne i tygpåsen sitter ett nät med maskvidd på ca 5 mm. Med detta kan man undersöka om det finns vivlar vid buskarna genom att sålla förnan. Vivlarna är nämligen nattaktiva och gömmer sig i marken på dagarna.

Foto: Mats Jonsell

Figur 3. Det framsållade förnamaterialet breds ut tunt på en duk så att skalbaggarna lättast kan hittas. Det är bra med unga friska ögon eftersom vivlarna är mycket jordlika i sin färgteckning. Ur detta prov plockades 15 stycken vivlar.

Foto: Mats Jonsell

Figur 4. Att finna vivlarna i sållprovet är en riktig fixeringsövning innan de börjat röra på sig – vilket tyvärr ofta tar flera till många minuter. På den stora bilden kan man hitta två. Lilla bilden visar Öronviveln *Otriorhynchus smreczynskii* Cmoluch, 1968 (ca 4 mm lång).

Den sållade förnan innehöll tre individer som mycket riktigt visade sig vara *Otriorhynchus smreczynskii* (Fig. 4). Att arten är svår att se visade sig ett par dagar senare när erfarna skalbaggssamlare ville hitta den "nya" arten men trots ihärdigt sållande inte kunde hitta en enda vivel. Sållprovet togs hem i det hopvikta lakanet för vidare undersökning men slängdes sedan i soporna. Då, när allt sållmaterial hade slängts, visade det sig att inte mindre än åtta vivlar satt och höll sig fast på det tömda lakanet.

Sprider sig bra utan vingar

Viveln tycks ha en stor förmåga att sprida sig, trots att den inte kan flyga. I Europa hittades den för första gången i Tyskland 1946, förmodligen införd från Ukraina. Därefter har den spridit sig vidare över en stor del av Mellaneuropa och hastigheten tycks ha ökat på senare tid. Det första fyndet i Sverige gjordes 1991, och nu tycks den finnas över hela södra halvan av landet – om än fläckvis. Anledningen är med största sannolikhet den ökade handeln med växtmaterial.

En alternativ hypotes till den plötsliga spridningen är att det skulle kunna uppträda individer med flygförmåga. Att olika generationer eller individer av samma art kan ha helt olika flygförmåga är ganska vanligt inom insektsvärlden. För öronvivlar har vi dock inte hittat en enda uppgift som bekräftar att individer skulle kunna flyga. Eftersom de har ganska stor betydelse som skadegörare borde en sådan uppgift ha gått att finna i litteraturen. Mot flyghypotesen talar också mönstret att gnagen hittas ytterst lokalt men kraftfullt. I Johannesbäck i Uppsala finns det gott om utspridda syrenbuskar i parkplanteringar, men gnagen har bara setts i ett enda buskage.

Biologi

Gnagens utseende är mycket karaktäristiska och iögonfallande med många, relativt grunda gnag tätt runt kanterna och ofta med en krok in mot bladets mitt (Fig. 1 & Kärnestam 2011). Jämfört med många andra öronvivlar tycks denna art ha ett begränsat födoval och föredrar vissa växter inom familjen Oleaceae, syrenväxter, t.ex. syren och liguster. Vi har emellertid även konstaterat gnag av *O. smreczynskii* i mindre omfattning på spirea, forsythia (fam. Oleaceae) och röda vinbär.

Öronvivlarnas larver lever på rötterna, och deras närvaro märks inte om de gnager på vedartade växter, såvida det inte är fråga om mycket kraftiga angrepp. Och som just beskrivits är inte heller de vuxna djuren så enkla att finna. Främst larverna, men också de vuxna kan därför lätt följa med jord på plantorna.

Själva viveln är ganska liten för att vara en öronvivel, ungefär så stor som den vitt spridda och vanliga *O. ovatus*: 4,5–5 mm. Den saknar dock de åsar på halsskölden som *O. ovatus* har. För att identifiera arten finns flera källor: Frieser (1981) och Rheinheimer & Hassler (2010) innehåller nycklar till alla öronvivlar; Fägerström m.fl. (2010) och Kärnestam (2011) visar karaktärer för de mest betydelsefulla arterna i svenska trädgårdar.

Bekämpning

Bladgnagen på de vedartade växterna har ingen betydelse för växternas välbefinnande. Men eftersom gnagen sitter så tätt och antalet angripna blad ofta är i sådant stort antal så kan man tycka att det ser misspyrdande ut. Det finns dock andra exempel på att öronvivel-larvers gnag på rötter kan skada växter allvarligt, speciellt krukodlade växter i plantskolor. Eventuell bekämpning rik-

tar sig mot larverna med hjälp av insektsparasitära nematoder, exempelvis *Steinernema kraussei*. Denna nematodart är aktiv vid låg temperatur och behandling kan påbörjas så snart marktemperaturen överstiger +5°C. Vid högre marktemperatur, 13–15°C, kan även andra arter av insektsparasitära nematoder användas. Behandlingen bör helst utföras kvällstid eftersom nematoderna är känsliga för solljus och jorden skall vara fuktig.

Tack

Vi tackar de landskapsarkitektstudenter på kursen "Växtgestaltningens biologi", som vaket upptäckte de nya gnagen och studenterna på kursen "Insekternas biologi & mångfald", som verifierade att det var just denna öronvivel som var orsak till de upptäckta gnagen. Tack också till Joel Hallqvist och Åke Lindelöw som rapporterade resultatet av sin ihärdiga sällning.

Mats Jonsell & Maj-Lis Pettersson

Läs mer

Frieser, R. (1981) 7. *U. Fam Otiorhynchinae*. I: Freude, H., Harde, K.W. & Lohse, G.A. (eds.), Die Käfer Mitteleuropas Band 10. Goecke & Evers Verlag, Krefeld, sid. 184-239.

Fägerström, C., Kärnestam, E. & Anderson, R. (2010) Nya och förväntade öronvivelarter (Coleoptera: Otiorhynchini) på prydnadsbuskar i Sverige. *Entomologisk Tidskrift* 131: 37-48.

Kärnestam, E. (2011) Nya och förväntade öronvivelarter (Coleoptera: Otiorhynchini) på prydnadsbuskar i Sverige. *Växtskyddsnotiser* 66: 8-11.

Rheinheimer, J. & Hassler, M. (2010) *Die Rüsselkäfer Baden-Württembergs*. Verlag regionalkultur, Karlsruhe.

Kontakt

Mats Jonsell

Adress: Institutionen för Ekologi, Sveriges lantbruksuniversitet, Box 7044, 750 07 Uppsala

E-post: mats.jonsell@slu.se

Telefon: 018-67 28 76

Maj-Lis Pettersson

Adress: Gröna Råd Växtkonsulter AB, Västeråker, Björkdal 30, 755 91 Uppsala

E-post: maj-lis@gronarad.se

Citera gärna, men ange källan: Växtskyddsnotiser 67: 9-11